

ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ
ТА ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ

УДК 343.54

Д. І. Боровицький

**СУЧАСНИЙ СТАН КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА
У СФЕРІ СУСПІЛЬНОЇ МОРАЛІ**

Розглянуто сучасний стан національного кримінального законодавства у сфері суспільної моралі. Визначено та проаналізовано основні недоліки й запропоновано шляхи їх виправлення.

Актуальність дослідження злочинів проти дітей у сфері суспільної моралі та засобів протидії цьому явищу обумовлена тим, що наприкінці ХХ ст. завдяки розвитку комп'ютерних технологій збільшилася їх кількість та гостро постає проблема виявлення і боротьби з цими злочинними посяганнями. Шляхів вирішення цієї проблеми велика кількість, але головним є правове забезпечення протидії злочинам проти дітей у сфері суспільної моралі.

Одним із необхідних напрямків розвитку вітчизняної кримінальної політики слід визнати юридичний супровід процесу боротьби зі злочинами проти дітей у сфері суспільної моралі, а саме: забезпечення протидії цим злочинам в Україні як соціальними, так і правовими засобами, а також виконання завдань щодо попередження виникненню цих злочинів відповідно до міжнародних зобов'язань країни у цій сфері.

Мораль як особлива форма суспільної свідомості та вид суспільних стосунків є одним із головних способів регуляції поведінки людини в суспільстві за допомогою відповідних норм. Норми моралі ґрунтуються на принципах «добра» і «зла», і на відміну від правових норм, виконання вимог норм моралі здійснюється лише засобами духовного впливу. Мораль охоплює всі сфери людської життєдіяльності. А мораль, яка регулює сферу людської сексуальності, за допомогою санкціонованих суспільством статевою культурою, репродуктивними, соматико- та психосексуальними формами, традиціями та звичаями (як засоби духовного впливу), формує сферу сексуальної моралі [1, с. 265].

Гармонізація суспільної та індивідуальної системи цінностей у сфері сексуальної моралі є важливим завданням права як своєрідного «посередника-регулятора» відносин між державою, суспільством та окремою особою з притаманною їй індивідуальністю. Адже ціннісні орієнтації окремої людини є своєрідною реакцією індивіда на загальносуспільні процеси та тенденції. Секс, сексуальність, сексбізнес, сексизм, сексологія, еротика, порнографія, проституція – лише незначний перелік термінів, які останнім часом заповнили

суспільний лексико-інформаційний простір і відбивають певні форми вияву змін у сфері сексуальної моралі [1, с. 266].

Сексуальна мораль може відбиватися в різних сферах людської життєдіяльності. Людство з давніх-давен приділяло значну увагу явищам сексуального характеру. Сфера статевих взаємовідносин неодноразово ставала об'єктом дослідження різних наук, філософських, медичних, психологічних, політичних, економічних, теологічних та інших дебатів. Проте правовий і традиційно-звичаєвий імунітет до посягання на норми сексуальної моралі, сформований людською цивілізацією впродовж століть, не виробив чіткої, єдиної позиції та одноставності думок на це явище.

Розглянемо певні гаузево-наукові погляди на сферу сексуальної моралі. Філософія права поділяє думку, що впродовж історії людство виробило три головні позиції щодо ставлення до проституції: прогібіціонізм, аболіціонізм та регламентація [2, с. 304].

Хоча мораль і моральність – поняття не тотожні, законодавці практично не мають чітких уявлень про моральність як об'єкт кримінально-правової охорони. Про це свідчить ряд обставин: чому, наприклад, за КК РФ знищення чи пошкодження пам'яток історії і культури віднесено до злочинів проти моральності, а вандалізм («осквернение зданий или иных сооружений») розглядається як злочин проти громадської безпеки; з яких підстав такі діяння, як наруга над могилою та глум над трупом найчастіше не визнаються злочинами проти моральності і, навпаки, згвалтування та інші статеві злочини наділяються таким статусом; чому, наприклад, за КК України організація або керівництво групою, діяльність якої здійснюється під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів і поєднана із заподіянням шкоди здоров'ю людей або статевою розпустою (ст. 181), розглядається як злочин проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина? Які саме права порушуються, якщо особа відвідує такі секти добровільно і це її цілком задовольняє?

Така ситуація не є випадковою. Справа в тому, що моральні відносини в чистому вигляді не існують. Вони не наділяються самостійним статусом як, скажімо, відносини політичні, економічні, правові тощо, а містяться в суспільних відносинах. Пригадаємо, що в кримінально-правовій літературі неодноразово пропонувалося передбачити таку ознаку злочину, як аморальність. Аморальний проступок традиційно визначається як діяння, вчинене у будь-якій сфері суспільного чи особистого життя, передбачене моральними нормами, внаслідок якого застосовуються заходи суспільно-морального характеру [3, с. 495]. Саме ця обставина суттєво ускладнює побудову системи злочинів проти моральності та може поставити під сумнів об'єднання відокремленості моральних відносин як самостійного об'єкта злочину. Об'єктом таких злочинів повинні визнаватися не всі відносини, що підлягають моральнісній регуляції, а лише ті, через які морально-етичні норми і правила,

схвалені суспільством, трансформуються у свідомості кожного члена певної спільноти.

На сьогодні КК України, а саме, як зазначалося, розділ XII, виокремлює злочини проти громадського порядку та моральності. Суспільна небезпека цих діянь полягає в тому, що вони заповдіють або ставлять під загрозу заповідання істотної шкоди громадському порядку та моральним основам життя суспільства. Сукупність цих відносин і є родовим об'єктом зазначених злочинів [4, с. 239].

Для встановлення змісту поняття «громадський порядок» слід з'ясувати значення термінів «громадський» і «порядок», які його утворюють. Під порядком розуміють: 1) стан урегульованості суспільних відносин нормами права, моралі, звичаями, правилами співжиття, нормами громадських організацій; 2) результат дотримання членами суспільства встановлених правил і норм поведінки. Громадський – це той, що стосується невизначеної кількості осіб, всіх членів суспільства. Такі правила і норми поведінки є загально-визначними та загальноприйнятими. Саме це й дає підстави визнати порядок громадським [4, с. 294]. Тобто, громадський порядок – це сукупність суспільних відносин, що забезпечують спокійні умови життя людей у різних сферах суспільно корисної діяльності, відпочинку, побуту і нормальної діяльності підприємств, організацій, установ у цій сфері.

Термін «моральність», як відомо, зазвичай використовується паралельно з терміном «мораль». При цьому під мораллю розуміють відповідні правила поведінки людей у суспільстві, а під моральністю – духовні якості, необхідні для життя людини в суспільстві та виконання правил моралі. Інакше кажучи, моральність людини – це індивідуалізоване відображення моралі у структурі особистості.

Таким чином, (суспільна) моральність – це погляди, уявлення і правила, що визначають поведінку, духовні та моральні якості, необхідні людині в суспільстві, та відповідні правила, що визначають умови нормального громадського життя людей [4, с. 295]. Тому злочини проти громадського порядку та моральності можна визначити як умисні суспільно небезпечні посягання на громадський порядок у різних сферах забезпечення життєдіяльності людей і моральні основи життя суспільства, взяті під охорону законом про кримінальну відповідальність [4, с. 229].

У цілому можна констатувати, що кримінально-правові поняття «громадський порядок» та «моральність» істотно відрізняються між собою. Відповідні суспільні відносини становлять не єдиний родовий об'єкт, а дві різні відносно відокремлені групи суспільних відносин, кожна з яких заслуговує на те, щоб становити самостійний об'єкт кримінально-правової охорони.

Виходячи з особливостей безпосередніх об'єктів, ці злочини можуть бути поділені на два види: 1) злочини проти громадського порядку (групове порушення громадського порядку – ст. 293, масові заворушення – ст. 294, заклики до вчинення дій, що загрожу-

ють громадському порядку – ст. 295, хуліганство – ст. 296); 2) злочини проти суспільної моральності (наруга над могилою – ст. 297, нищення, руйнування чи псування пам'яток історії або культури – ст. 293, жорстоке поводження з тваринами – ст. 293, ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості – ст. 300, ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів – ст. 301, створення або утримання місць розпусти і звідництво – ст. 302, сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією – ст. 303, втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність – ст. 304). У свою чергу, злочини проти суспільної моральності можна поділити на три види: 1) посягання на основні моральні принципи і цінності у сфері духовного і культурного життя суспільства (ст. 297, 298, 299 і 300); 2) посягання на основні принципи моральності у сфері статевих відносин (ст. 301, 302, 303); 3) посягання на основні принципи моральності у сфері морального і фізичного розвитку неповнолітніх (ч. 2 ст. 293, ч. 2 і 3 ст. 300, ч. 2 і 3 ст. 301, ч. 3 ст. 303, ч. 3 і 4 ст. 300, ст. 304).

Таким чином, виокремлення у КК України моральності як самостійного об'єкта кримінально-правової охорони є прогресивним явищем. Це, по-перше, дозволяє акцентувати увагу саме на цій проблемі (про її серйозність свідчить Закон України «Про захист суспільної моралі», прийнятий 26.11.2003), по-друге, сприяє інтенсифікації наукових досліджень у цій сфері, що дозволить, врешті-решт, як визначитися з об'єктом і побудувати досить повну систему, так і напрацювати критерії розмежування злочинів порти моральності із суміжними складами злочинів.

На жаль, ст. 300 та 301 КК України не встановлюють відповідальності за організацію та проведення видовищних заходів еротичного характеру та обігу продукції, що шкодить моральності суспільства, окрім продукції порнографічного характеру та такої, що пропагує культ насильства та жорстокості, а також обігу продукції еротичного характеру. Крім того, в законі не передбачено відповідальності за розповсюдження такої продукції з використанням інформаційних технологій.

Згаданими статтями практично не регулюється питання щодо втягнення дітей до обігу такої продукції та залучення їх до організації і проведення видовищних заходів еротичного характеру й таких, що загрожують моральності суспільства.

Міжнародним законодавством визначено деякі критерії, виконання яких має максимально сприяти виявленню та розкриттю злочинів проти дітей у сфері суспільної моралі. Даний перелік складають п'ять таких критеріїв:

- наявність законодавчих положень про дитячу порнографію;
- наявність поняття дитячої порнографії;
- кваліфікація протиправних дій, вчинених з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій, як злочинів;

– обов'язкова кваліфікація володіння продукцією порнографічного характеру, створеною за участю дітей, як кримінально караного діяння;

– нормативно-правове закріплення обов'язку інтернет-провайдерів інформувати відповідні правоохоронні органи про всі виявлені ними факти вчинення злочинів, пов'язаних із виготовленням та збутом дитячої порнографії.

У процесі проведення дослідження цієї проблематики та чинних нормативних актів було встановлено, що українське законодавство лише частково відповідає цим критеріям.

За останні декілька років ситуація в Україні докорінно змінилася. У 2009 р. було прийнято зміни й доповнення до ст. 301 КК України, які встановлюють відповідальність за зберігання порнографічних матеріалів з метою збуту чи розповсюдження або їх виготовлення. Але основним і найбільш рішучим кроком стало прийняття Закону України №1819-VI від 20.01.2010 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії розповсюдженню дитячої порнографії». Згідно з цим Законом ст. 301 КК України доповнено двома новими частинами, що передбачають відповідальність за виготовлення і розповсюдження саме дитячої порнографії. Ще одним важливим досягненням цього Закону є введення поняття дитячої порнографії. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про захист суспільної моралі» № 1296-IV від 20.11.2003, «дитяча порнографія – зображення у будь-який спосіб дитини чи особи, яка виглядає як дитина, задіяної у реальній або змодельованій відверто сексуальній поведінці, або будь-яке зображення статевих органів дитини в сексуальних цілях» [5].

Але не потрібно зупинятися на досягнутому; на нашу думку, необхідно дати певні роз'яснення до Закону України «Про телекомунікації» № 1280-IV 2003 р. Згідно з останніми змінами в чинному законодавстві, оператори та провайдера, що надають послуги зв'язку, в тому числі й доступ до всесвітньої мережі Інтернет, повинні зберігати та надавати у встановленому законом порядку правоохоронним органам інформацію про з'єднання свого абонента [6]. Проте, питання, протягом якого часу ця інформація має зберігатися, досі не врегульовано. У результаті цього експертам та іншим представникам правоохоронних органів не вдається налагодити чітку співпрацю з провайдерами.

Крім того, в чинному законодавстві не передбачена відповідальність осіб за зберігання дитячої порнографії без мети її подальшого розповсюдження. Ще одним суттєвим недоліком є відсутність у ст. 300 і 301 КК такого спеціального суб'єкта злочину, як от батьки, близькі родичі, законні опікуни та інші особи, зобов'язані здійснювати нагляд за неповнолітнім. Оскільки, як свідчить сумна практика, зараз усе більше почали зустрічатися випадки, коли ці суб'єкти втягують дітей у порнографію та проституцію. Такі недоліки чинного нормативного поля, на нашу думку, суттєво усклад-

нують протидію сексуальній експлуатації дітей та притягнення винних до кримінальної відповідальності за такі діяння.

Внесення відповідних змін і доповнень до чинного КК України дозволить привести чинне законодавство у відповідність до ратифікованих Україною міжнародно-правових актів у галузях боротьби із сексуальною експлуатацією, в тому числі дітей, та протидії злочинам, вчиненим із використанням високих (комп'ютерних) технологій.

Метою прийняття цих змін має бути приведення окремих статей КК України у відповідність до міжнародних стандартів у сфері протидії сексуальній експлуатації, в тому числі дітей, та боротьби зі злочинами, вчиненими з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій, а також реалізації положень Закону України «Про захист суспільної моралі». Його цільова спрямованість – забезпечення невідворотності відповідальності осіб, що своїми діями посягають на засади моральності суспільства.

Хочеться зробити наголос на необхідності вчинення змін до КК України щодо закріплення відповідальності за порушення правил організації та проведення видовищних заходів, а також обігу продукції еротичного характеру, передбачені Законом України «Про захист суспільної моралі».

Втілення даних ідей забезпечило б більш ефективний правовий механізм захисту прав дітей від сексуальної експлуатації. Слід зауважити, що в об'єктивній стороні складу злочинів, закріплених зазначеними статтями, доцільно було би передбачити відповідальність за організацію обігу вищеперерахованої продукції, здійснювану з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій.

У цій сфері правового регулювання діють КК України, Закон України «Про захист суспільної моралі», Конвенція «Про кіберзлочинність» (ратифікована Законом України від 07.09.2005 № 2824-IV) [7], Факультативний протокол до «Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії» (ратифікований Законом України від 03.04.2003 № 716-IV) [8] та інші нормативно-правові акти.

Відповідно до Закону України «Про захист суспільної моралі» порушенням законодавства у сфері обігу продукції чи організації та (або) проведення видовищного заходу еротичного чи сексуального характеру є порушення встановлених законодавством обмежень. Обмеженнями такої діяльності є ліцензування (ст. 9 Закону України «Про захист суспільної моралі») та заборона втягнення неповнолітніх до такої діяльності, а також використання образів неповнолітніх у будь-якій формі в продукції чи проведенні видовищного заходу сексуального чи еротичного характеру (ст. 8 Закону України «Про захист суспільної моралі»). При дотриманні умов, встановлених цими обмеженнями, обіг продукції еротичного чи сексуального характеру дозволяється.

Порушенням законодавства у сфері обігу продукції чи організації та (або) проведення видовищного заходу еротичного чи сексуального характеру щодо отримання дозволу на таку діяльність підпадає під кваліфікацію ч. 1 ст. 202 КК України «Порушення порядку зайняття господарською діяльністю та діяльністю з надання фінансових послуг» (статтю виключено у 2011 р.). На мою думку, безпосереднім об'єктом порушення законодавства у сфері захисту суспільної моралі щодо обігу продукції чи організації та (або) проведення видовищного заходу еротичного чи сексуального характеру без одержання відповідної ліцензії або з порушенням умов ліцензування є встановлений порядком у сфері зайняття господарською діяльністю, що відповідає родовому об'єкту розділу VII «Злочини у сфері господарської діяльності». Таким чином, окремої кваліфікації як злочинне діяння вищезазначена діяльність не потребує. При цьому слід зауважити, що втягнення дитини в обіг продукції чи організацію та (або) проведення видовищного заходу еротичного чи сексуального характеру, навіть ліцензованої, створює окремі склад злочину, безпосереднім об'єктом якого є моральний розвиток дитини.

Міжнародну конвенцію про припинення обігу порнографічних видань і торгівлі ними за 70 років її існування ратифікували не набагато більше 60 держав. Ніяких спроб до розширення сфери її діяльності міжнародне співтовариство дотепер не вживає. Це пояснюється тим, що фактично ця Конвенція давно вже не виконується у повному обсязі. Виготовлення порнографії усе більше входить у світ мистецтва буржуазного суспільства й не засуджується, що зводить нанівець основні положення Конвенції. Не ведеться належна боротьба й із міжнародним поширенням порнографії. Буржуазна демократія вважає своїм історичним завоюванням усе-дозволеність сексуального життя людини. Величезними тиражами друкуються порнографічні книги, журнали і газети. Широкого розповсюдження набули порнографічні кіно- і відеофільми, телевізійні передачі. Термін «порнографія» почав витіснятися некримінальним «еротика», а непристойні з погляду моральності твори й предмети сьогодні стали йменуватися еротичними й, отже, дозволеними.

З урахуванням міжнародної суспільної небезпеки цих злочинів, а також їхньої поширеності назріла необхідність перегляду, ревізії Конвенції «Про припинення обігу порнографічних видань і торгівлі ними» 1923 р. або прийняття нового універсального міжнародного нормативного акта про боротьбу зі злочинами порнографічного характеру та удосконалення національного кримінального законодавства про встановлення кримінальної відповідальності за їхнє вчинення.

Список літератури: 1. Западнюк О. Б. Історико-правовий аналіз становлення і розвитку відносин у сфері моральності / О. Б. Западнюк // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2003. – № 3. – С. 265–272. 2. Галинский Я. И. Проституция как она есть / Я. И. Галинский // Проституция и преступность / ред. Ю. М. Хотченков, И. В. Шмаров. – М. : Юрид. лит., 1991. – С. 99–122. – (Проблемы, дискуссии, предложения). 3. Кузнецова Н. Ф.

Специфические признаки преступления // Избранные труды / Н. Ф. Кузнецова ; под ред. В. Н. Кудрявцева. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 834 с.

4. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / [М. І. Бажанов, М. І. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.] ; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташица, В. Я. Тація. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 564 с.

5. Про захист суспільної моралі : закон України від 20.11.2003 № 1296-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15>. – Редакція від 09.02.2010.

6. Про телекомунікації : закон України від 18.11.2003 № 1280-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15>. – Редакція від 08.04.2012.

7. Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність : закон України від 07.09.2005 № 2824-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2824-15>. – Редакція від 14.10.2010.

8. Про ратифікацію Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії : закон України від 03.04.2003 № 716-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/716-15>. – Редакція від 03.04.2003.

Надійшла до редколегії 22.05.2012

Рассмотрено современное положение национального уголовного законодательства в сфере общественной морали. Определены и проанализированы основные недостатки, а также предложены пути их устранения.

Modern position of national criminal legislation in the field of public moral is considered. Basic drawbacks are certain and analysed, and also the ways of their removal are offered.

УДК 351.75(477)

М. В. Голуб

ОХОРОНА ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ

У результаті аналізу існуючих визначень понять «регіон», «громадський порядок», «охорона громадського порядку» сформульовано авторське визначення поняття «охорона громадського порядку в регіоні». Подано характеристику особливостей охорони громадського порядку в регіоні.

Соціально-економічні перетворення, які наразі здійснюються в нашій країні, вимагають не лише проведення скоординованих економічних реформ, спрямованих на розроблення повноцінних ринкових механізмів, оновлення відносин власності, трансформацію підприємництва, але й покращення, посилення та удосконалення захисту прав і свобод громадян, усіх форм власності, інтересів підприємств, установ, організацій та громадських об'єднань від злочинних та інших протиправних посягань. За таких умов вироблення дієвого механізму посилення охорони громадського порядку, забезпечення особистої безпеки громадян і громадської безпеки з